

Allsidighet och kvalitet – vad betyder det för folkbibliotekens arbete?

Inledning

Hur folkbibliotekens utbud ska se ut anges i paragraf 6 i bibliotekslagen:

Varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov. Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet. (SFS 2013:801)

Allsidighet och kvalitet nämndes inte i den föregående bibliotekslagen från 1996, samtidigt är det två begrepp som ständigt har följt folkbibliotekets verksamhet (se exempelvis Kalén 1956). Begreppen är inte unika för svensk lagstiftning. I en jämförande studie av nordiska bibliotekslagar från 2020 konstaterades att det lagarna har gemensamt är att de bygger på ”överordnade principer om aktualitet, kvalitet, allsidighet i materialevalget, och principet om gratis utlån som helt centrale elementer” (Blomgren et al. 2020, s. 267). Kvalitet och allsidighet är alltså centrala principer för de nordiska folkbiblioteken. De två begreppen i bibliotekslagen syftar inte bara på medier utan även på bibliotekets verksamheter, vilket inte minst inkluderar läsfrämjande biblioteksarbete. Men för att kunna förmedla behövs medier i olika format.

Urval och prioriteringar av medieutbud och tjänster görs varje dag på folkbiblioteken. Det sker genom inköp, gallring, exponering och skyltning, val av texter till läsfrämjande aktiviteter som bokencirklar, läspåsar till förskolor och tjänsten Boken kommer samt vid programverksamhet och andra aktiviteter. Till sin hjälp för ett

sådant arbete har bibliotekarien styrdokument samt professionell kompetens förvärvat genom utbildning och praktisk erfarenhet, individuell och i samarbete med andra. Kvalitet och allsidighet ska vara ledstjärnor för det arbetet. Det innebär dock inte att innebörden av begreppen är enkelt definierade eller att de går problemfritt att applicera på bibliotekets arbete.

I denna artikel kommer jag fokusera på olika aspekter av kvalitet och allsidighet i bibliotekets arbete relaterat till utbud av medier och till det läsfrämjande arbetet. Texten baseras på tidigare forskning. Även om den forskning som refereras inte nödvändigtvis fokuserar specifikt på barn och unga så har den lika stor bäring för denna målgrupp som för vuxna. Jag inleder med en begreppsdiskussion, sedan presenteras styrdokumentens betydelse för arbetet med kvalitet och allsidighet. Vidare presenteras och diskuteras bibliotekens medieurval, debatter kring urval med en internationell utblick samt aktuella tendenser i forskning om att främja allsidighet och kvalitet på bibliotek. Därefter följer en avslutande diskussion.

Begreppsdiskussioner

Kvalitet och allsidighet har under lång tid varit vägledande begrepp för folkbiblioteken. År 1956 skrev bibliotekarien Ingemar Kalén i en bok om biblioteksskötsel att biblioteket måste utgå från kvalitet när det gäller bokurval: ”Vi får aldrig glömma att ett folkbibliotek skall vara en bild-

ningsinstitution och inte en bokbar, och att de böcker som biblioteket erbjuder måste fylla vissa minimikrav ur saklig och konstnärlig synpunkt.” (1956, s. 55). Här synliggörs en smakfostrande roll. Det var en självklarhet vid tidpunkten att bibliotek, studieförbund och andra institutioner gemensamt skulle höja människors bildningsnivå. Efter att kvalitetsbegreppet diskuterats kommer nästa viktiga fråga för Kalén, nämligen: “[...]bokbeståndets sammansättning. Vad man här bör eftersträva är i första hand allsidighet, så att så stora områden som möjligt av mänskligt vetande och mänsklig kultur bli företrädda.” (s. 56). Den paternalistiska tonen har tonats ner i dagens professionsdiskussion om kvalitet och allsidighet, men vad betyder begreppen idag?

När allsidighet diskuteras i propositionen till bibliotekslagen betonas att utbudet på folkbiblioteket ska vara ”allsidigt sammansatt”. I detta ingår att utbudet ”inte får styras av ideologiska eller religiösa påtryckningar” (Prop. 2012/13:147, s. 22). Liknande begrepp som används i litteraturpolitiken är ”mångsidig” och ”varierad”, exempelvis syftar Kulturrådets litteraturstöd till att bidra till just en ”varierad” bokutgivning. Utöver att inte låta sig styras av värdemässiga påtryckningar ingår även i begreppet att erbjuda alternativ till den kommersiella och mest välkända utgivningen. I propositionen framgår att det inte bara är innehållet som ska präglas av allsidighet, utan även genrer och medieformat (Prop. 2012/13:147, s. 21). Allsidighet gäller följaktligen i relation till medierna och verksamheten, därmed hela utbudet. En titel eller programpunkt i sig är inte allsidig.

Den som letar efter en grundlig definition av litterär kvalitet i lagar eller politiska dokument blir besviken. I litteraturpolitiska utredningar konstateras att kvalitet finns, men att det inte är angeläget att från politiskt håll ge en definition. Ofta går det dock att läsa mellan raderna vad som inte är kvalitet. I min avhandling om kvalitetsbegreppet i svensk litteraturpolitik, med särskilt fokus på litteraturstödet, kunde jag se hur begreppet oftast definierades utifrån vad det inte är. Under 1970-talet var kvalitet exempelvis inte pornografi eller massmarknadslitteratur.

Längre fram i tiden var det istället medier som videofilm och datorspel som beskrevs som hot mot skönlitteraturen (Lindsköld 2013).

Att tala om kvalitet kan vara behäftat med en viss osäkerhet, därför vill jag slå fast två saker. För det första: kvalitet finns och går att tala om. Det är själva utgångspunkten för forskaren Knut Oterholms avhandling från 2019 där han undersöker hur professionella läsare diskuterar litterär kvalitet. Läsarna som studeras utgörs av personer som ger stöd till lyrik och prosa där verkets kvalitet bedöms, personer som bedömer ansökningar till den norska författarföreningen samt folkbibliotekarier (Oterholm 2019). Att kvalitet finns betyder dock inte att det går att nå en objektiv gemensam definition av begreppet, vilket leder mig till den andra saken jag vill slå fast: Kvalitet betyder olika saker i olika sammanhang. Till exempel är kvalitet i kulturpolitiken något annat än estetisk kvalitet (Lindsköld 2013, s. 50–55). Hur kvalitet bedöms när Kulturrådets fördela litteraturstöd är något annat än begreppet i bibliotekslagen, och ytterligare något annat för bibliotekarien i mötet med låntagaren. Till skillnad från allsidighetsbegreppet kan kvalitetsbegreppet när det gäller bibliotekets medieutbud och verksamhet syfta på utbudet som helhet såväl som på titelnivå eller på en programpunkt.

Från ett litteratursociologiskt perspektiv kan kvalitetslitteratur definieras utifrån dess position på bokmarknaden: ”Kvalitetslitteratur är det som av centrala och tongivande insatser i det litterära fältet [...] uppfattas och behandlas som kvalitetslitteratur” (Määttä, Steiner & Berglund 2022, s. 8). En sådan definition är tänkt att användas som en beskrivande, neutral term. Den visar också på att kvalitet är något som bedöms socialt, av flera, i en struktur där det finns olika forum som har olika tyngd. Biblioteket är en sådan central instans och är alltså en plats där kvalitet ”görs”. Från ett bibliotekarieperspektiv är kvalitet framför allt kopplat till förmedlingssituationen (Oterholm 2019). Senare i texten kommer jag utifrån aktuell forskning om förmedling lyfta fram hur kvalitetsbegreppet används i ett sådant sammanhang.

Styrdokument och dess konsekvenser

För att diskutera begreppen kvalitet och allsidighet är det tydligt att vi behöver förhålla oss till minst två olika nivåer samtidigt: policynivån och den praktiska nivån. Å ena sidan finns styrdokument, vilket inkluderar bibliotekslagen såväl som regionala och lokala kulturplaner, biblioteksplaner, medieplaner och dylikt, som kan ange riktningar för hur begreppen ska tolkas. Å andra sidan finns den faktiska verksamheten på folkbiblioteket. En del forskning har gjorts om just hur praktiken förhåller sig till policydokument. Forskning om styrdokument på bibliotek i såväl Sverige som USA visar att bibliotekarier och bibliotekschefer aktivt förhåller sig till dem i sitt praktiska arbete. Med andra ord har styrdokumenten betydelse. Detta gäller särskilt diskussioner om yttrandefrihet och demokrati i relation både till beståndet och till bemötande (Oltmann 2016; Rivano Eckerdal & Carlsson 2022). Tydligt är också vikten av lokalsamhället som biblioteket verkar i, det är i mötet med bibliotekets användare som abstrakta begrepp som demokrati, yttrandefrihet, allsidighet och kvalitet i styrdokument måste göras meningsfulla.

Vad säger då styrdokument om kvalitet och allsidighet? Som noterats erbjuder bibliotekslagen inga exakta definitioner. I Kungliga bibliotekets analys av trender i biblioteksplaner från 2020 noteras att begreppet kvalitet bara nämns i var tjugonde plan. Rapportförfattarna spekulerar i om det kan bero på att kvalitetsbegreppet är något som ska diskuteras i professionen snarare än i politiska dokument (Kungliga biblioteket 2020, s. 14). Därför kan man förvänta sig att det är i just medieplaner som dessa begrepp behandlas. I Söderlind & Elfs (2014) kartläggning av bibliotekens arbete med medieplaner noterar de att flera planer explicit hänvisar till allsidighet och kvalitet, men även till specifika typer av litteratur som bibliotek vill främja alternativt stävja. Det kan handla om att ge mångfald till politiska och religiösa åsikter, om att representera alla partier

i kommunfullmäktige eller om att inte köpa in rasistiskt material. Övergripande visar dock författarnas genomgång att biblioteken försöker ha en inkluderande och garderande strategi (Söderlind & Elf 2014, s. 44–45).

I Kungliga bibliotekets vägledning för hur en biblioteksplan kan skrivas (2023) föreslås dock att planförfattarna utgår från frågan: ”Hur vidmakthålls levande diskussioner hos bibliotekens personal kring begrepp som kvalitet?” Formuleringen ger en indikation på hur komplicerade begrepp kan hanteras i biblioteksplaner. Det vill säga, istället för att fokusera på att skriva fram definitioner kan det i styrdokument skrivas fram att och hur det ska ges förutsättningar för professionella och kollegiala diskussioner kring kvalitet och allsidighet.

Bibliotekens medieurval

I många kommuner pågår en effektivisering av bibliotekens inköp. Effektiviseringen görs exempelvis genom centraliserade inköp, profilköp, inköp i ”bulk” och så vidare. Profilköp är ett sätt att rationalisera inköpsprocessen, där konkreta inköp delegerats till ett företag som exempelvis BTJ eller Adlibris efter instruktioner från biblioteket. Profilköpen ser olika ut på olika bibliotek och motiveras ofta av att det ska frigöra tid för bibliotekarierna att ägna sig åt användarna (Söderlind & Elf 2014, s. 59–60). Detta väcker frågor om vilka möjligheter bibliotekarier själva har att, utifrån sin professionella kompetens, påverka bibliotekens utbud.

För att återvända till propositionen från 2013 lyfts där några intressanta aspekter fram vad gäller bibliotekens medieurval. För det första betonas bibliotekens litteraturpolitiska roll:

Det är även värt att beakta att bibliotekens inköpsprinciper är viktiga för upphovsmännen och de olika aktörerna på bokmarknaden, kanske främst för de mindre förlagen vars intäkter påverkas märkbart av biblioteksinköp. Bibliotekens förhållningssätt påverkar det litterära system som i sin tur avgör vilka författar-

skap som kommer att bli tillgängliga för en bred läsande allmänhet. (Prop. 2012/13:147, s. 21–22)

För det andra betonas vikten av titelbredd:

Viss konstnärligt nydanande litteratur och översatt litteratur från andra språkområden än det anglosaxiska har ibland svårt att göra sig gällande. [...] Utländska tidningar och tidskrifter är visserligen ofta dyra, men det är ändå anmärkningsvärt att minskningen är störst när det gäller antalet utländska titlar samtidigt som Sverige har invandring från ett större antal länder än tidigare. (Prop. 2012/13:147, s. 22)

Att användarna blir lidande av ett begränsat urval lyfts fram som allvarligt och ”profilköp” skrivs fram som en potentiell risk. I motsats till en sådan utveckling lyfts vikten av ”en aktiv och medveten urvalsmetod” på folkbiblioteken (Prop. 2012/13:147, s. 22).

Utvecklingen under det senaste decenniet visar dock att bibliotekarier har färre möjligheter att aktivt arbeta med beståndsutveckling. Detta beror på flera samverkande faktorer. Söderlind och Elfs (2014) kartläggning identifierar några trender som fortfarande har bäring för bibliotekens arbete: användarorientering, effektivisering av inköp vilket kan leda till antingen centralisering eller decentralisering, flytande bestånd samt ökad regional samverkan med exempelvis gemensamma kataloger (s. 55–65). De senaste åren har brister i upphandlade leverantörers utbud av böcker från små kvalitetsförlag som inte använder sig av externa distributörer uppmärksammats. Så även problem som uppkommer med flytande bestånd, vilket ställer krav på aktiva låntagare som vet vad de vill reservera (Sveriges Radio 2013; SVT 2021). Ytterligare en komponent till ett flytande bestånd kan vara att införa ett så kallat intelligent logistiksystem. I en utredning av biblioteken i Göteborg, som ska införa ett sådant system under 2023, beskrivs det syfta till att ”nischbibliotek med innehåll som svarar mot profil och besöksbehov” (Göteborgs stad, 2020). Malmö stad har infört tekniken och i en

kandidatuppsats diskuterar Leodan Rodríguez (2022) de konsekvenser för bibliotekariens arbete som systemet kan medföra. Författaren visar att det finns farhågor hos bibliotekarier om att förlora kontrollen över samlingarna, samtidigt som det också finns stora förhoppningar om att arbetstid ska frigöras genom det automatiska systemet (2022).

En aspekt av biblioteks medieurval som det är svårt att finna forskning om är kvalitet och allsidighet i utbudet av e-böcker och ljudböcker. Med utgångspunkt i den icke-värderande litteratursociologiska definitionen av kvalitetslitteratur, kan forskaren Karl Berglund konstatera att kvalitetslitteratur (specifikt skönlitteratur för vuxna) främst ges ut i tryckt format. Populärlitteraturen är dominerande hos strömningstjänsterna (2022). Vilka möjligheter har bibliotekarier att granska e-boksutbudet i den kommun där hen är anställd? Går det att se liknande skillnader kring tillgänglighet i olika format hos facklitteraturen? I en jämförelse av modeller för ”e-lån” (e-böcker såväl som digitala ljudböcker) för skandinaviska bibliotek konstaterar forskaren Maciej Liguzinski (2023) att de nya medierna har förnyat den underliggande konflikten mellan bibliotekslån och bokförsäljning. Förlagen vill ogärna släppa ifrån sig nya titlar för att istället kunna sälja dem, samtidigt som folkbiblioteken ser det som sitt uppdrag att erbjuda även det senaste. Samtidigt visar Berglund att de mindre förlagen sällan eller aldrig ger ut kvalitetslitteratur som ljudbok eller e-bok, vilket kan bidra till ytterligare marginalisering av denna litteratur (2022)

Sammanfattningsvis går det att från politiskt håll finna stöd för att bibliotekarier ska ha en ”aktiv och medveten” metod för beståndsutveckling (Prop. 2012/13:147, s. 22). Samtidigt finns det önskemål om att effektivisering av inköp ska frigöra tid för att arbeta mer med förmedling och med besökarna eller de potentiella besökarna. Det saknas dock forskning om hur landets folkbiblioteks medieurval konkret går till och vilka effekter profilinköp, digitalt utbud och flytande bestånd har för ett enskilt biblioteks bestånd i relation till kvalitet och allsidighet.

Debatter kring inköp och fjärrlån av facklitteratur

Inledningsvis i artikeln konstaterade jag att urval och prioriteringar är en grundläggande del av bibliotekariens vardag. Med jämna mellanrum leder prioriteringar kring inköp, fjärrlån och gallring till uppmärksammade mediedebatter.

När det de senaste åren blivit debatt kring inköp och gallring av litteratur så har det gällt facklitteratur för vuxna samt barn- och ungdomslitteratur. Söderlind och Elf gav i sin kartläggning exempel på formuleringar i medieplaner kring vad som inte ska köpas in (2014). Medieplanernas formuleringar har i många fall omprövats efter ett antal uppmärksammade anmälningar mot folkbibliotek till Justitieombudsmannen (JO) under 2010-talet där folkbiblioteket nekat att köpa in eller fjärrlåna främlingsfientlig litteratur. Helgason (2020) diskuterar två fall från 2015 i Falköping respektive Botkyrka där styrdokument spelade en viktig roll. Kultur- och fritidsnämnden i Falköping hänvisade explicit till paragraf 6 i bibliotekslagen samt formuleringar i bibliotekens medieplaner. I båda fallen angavs kvalitetskriteriet som anledning till att litteraturen inte köptes in. Men Justitieombudsmannen, som slog fast att båda biblioteken agerat felaktigt, skrev i ett yttrande om Falköping:

JO uttalar vidare att yttrandefriheten innebär att det får föras fram åsikter och påståenden som inte är i enlighet med principen om alla människors lika värde eller andra grundläggande principer för en demokrati, så länge uttalandena inte är brottsliga. Att ett bibliotek tillhandahåller en bok med sådant innehåll kan inte i rättslig mening anses kränka låntagarnas eller andras mänskliga rättigheter. (2017/18:JO1, s. 569)

I anslutning till Botkyrka-fallet lägger JO till:

Det framstår som naturligt att olika krav måste ställas på skönlitteratur och annan litteratur. När det gäller annan litteratur än

skönlitteratur är den granskning av en boks vederhäftighet som görs vid biblioteken viktig för att fullgöra uppdraget att bidra till kunskapsförmedling. Det är enligt min mening självklart att bibliotekens uppgift att bidra till fri åsiktsbildning inte betyder att de ska förhålla sig neutrala till brister i den vetenskapliga kvaliteten hos en faktabok eller till rena sakfel. (2017/18JO1, s. 567)

Utän att fördjupa mig mer i de aktuella fallen, (den intresserade hänvisas till 2017/18JO1; Hirschfeldt 2017; Sjöberg 2018; Helgason 2020), vill jag peka på en potentiell konfliktyta för bibliotekens arbete som JO väcker. För tillfället pågår en diskussion om bibliotekets roll i totalförsvaret. Till denna roll brukar bibliotekets förmåga att motverka falsk information lyftas fram, framför allt med fokus på bibliotekariers kompetens om källkritik och medie- och informationskunnighet, men även gällande kvaliteten på bibliotekets medieutbud. I förslaget till nationell biblioteksstrategi från 2019 sades bland annat att biblioteket ska vara ”en säker, oberoende och trovärdig informationsförmedling för hela samhället som en del av civilförsvaret.” (Fichtelius et al. 2019, s. 7)

Utifrån bibliotekslagen och JO:s bedömningar förefaller dock detta vara en uppgift som biblioteken varken kan eller bör uppfylla. Vilka realistiska möjligheter har en folkbibliotekarie att granska facklitteratur för att avslöja vetenskapliga brister och sakfel? Samtidigt visar JO-domarna att det är svårt att neka inköp av facklitteratur som är osäker, beroende och inte trovärdig, för att parafrasera Fichtelius med flera. Om allmänheten ges intryck av att alla medier på biblioteket beskriver det som är sant, vad kan det få för konsekvenser för material på biblioteket som behandlar exempelvis olika kostråd, alternativmedicin eller teorier om Olof Palmes mördare? Detta är komplexa frågor utan enkla svar. Särskilt när den enskilde bibliotekariens påverkan på medieurvalet, som tidigare diskuterats, är begränsad. Allt pekar på att biblioteken bör rusta sig för att hantera potentiella konflikter kring kontroversiell facklitteratur framöver.

Debatter kring utbud av barn- och ungdomslitteratur

Vad gäller barn- och ungdomslitteratur är det framför allt verk med bilder eller ord som kan uppfattas som stötande som har väckt diskussion i media utifrån huruvida de ska vara enkelt åtkomliga för barn och unga eller inte. Hedemark (2018) diskuterar i en analys av folkbiblioteksdebatter 2007–2017 debatten om Tintin-böckerna som flyttades från ungdomsbiblioteket TioTretton i Stockholm år 2012: ”I debatten ställs bibliotekets uppdrag att värna yttrandefriheten mot betydelsen av att skydda barn mot fördomar och stereotypa skildringar” (2018, s. 221). Här kan en parallell dras till ett för folkbiblioteket ständigt spänningsfält mellan principer om neutralitet, demokrati och social rättvisa (Knox & Oltmann 2018; Rivano Eckerdal & Carlsson 2022). Hedemark skriver vidare att många deltagare i debatten inte visar särskilt stor kännedom om faktisk biblioteksverksamhet. Gallring är ett exempel på en företeelse som i kulturdebatter kan beskrivas som förkastlig, när det samtidigt är en grundförutsättning för biblioteksverksamhet. Att debatten tar en sådan riktning kan enligt Hedemark bero på att det är få bibliotekarier som deltar. Deltar gör istället kulturjournalister som ofta hänvisar tillbaka till sin barndoms bibliotek, något som är en vanligt förekommande trop i biblioteksdebatter (2018).

Som Sandin och Berge Kleber (2023) noterar i sin kunskapsöversikt om barnbibliotek finns det begränsat med vetenskapliga studier om debatter i dags- och fackpress kring hantering av medier på bibliotek. Däremot har flertalet uppsatser på kandidat- och masternivå skrivits i ämnet. Sandin och Berge Kleber sammanfattar dessa uppsatser genom att diskutera målkonflikten som uppstår mellan yttrandefrihet och frågor om etik och moral.

Sammanfattning av debatter om bibliotekets bestånd, med internationell utblick

Gemensamt för de fall som blivit ämne för medias uppmärksamhet i Sverige de senaste decennierna är att de handlar om kontroversiella ämnen såsom rasism och religiös extremism. Att biblioteksmedier med barn och unga som målgrupp väcker debatt beror på att denna grupp anses vara särskilt skyddsvärd i samhället. Gemensamt för dessa fall är även att debatterna sätter bibliotekariers ordinarie arbetsuppgifter i blyxtbelysning och kopplar samman dem med principer som yttrandefrihet, demokrati och mänskliga rättigheter. I länder med censur och kraftiga begränsningar av yttrandefriheten har naturligtvis biblioteken begränsade möjligheter till ett allsidigt medieurval. Vanliga ämnen som censureras är osedlighet, våld, droger, religionskritik och kritik mot den rådande politiska ordningen (se exempelvis Erlanson et al. 2020).

Situationen för biblioteken i USA är relativt välkänd i Sverige. Där kan organisationer och privatpersoner ifrågasätta (”challenge”) ett verk som finns tillgängligt på biblioteket, vilket kan leda till att boken helt sonika plockas bort från beståndet (Pekoll 2019). Det kan gälla barn- och ungdomslitteratur som uppfattas som hbtqi-vänlig eller som använder ett föråldrat språk. Banned Books Week är ett initiativ från USA:s biblioteksforening, *the American Library Association*, för att väcka diskussionen om yttrandefrihet på bibliotek. Under den årliga temaveckan, som startade 1982, lyfter de fram titlar som blivit ifrågasatta och bortplockade från hyllorna (Pekoll 2019). Kampanjen har på senare år väckt självkritik inom bibliotekariefältet för att förenkla frågor om censur och urval på bibliotek (Knox & Oltmann 2018; Kimmel & Hartsfield 2019). Forskarna Kimmel & Hartsfield skriver exempelvis (2019, s. 228): ”As instructors who prepare future teachers and librarians, we want our students to recognize

their own power as gatekeepers in their choices about what to include or not include in their classrooms and libraries. In this way, we see the hyperbole of ‘banned books’ obscuring that power and responsibility.”

Något generaliserat handlar de ovan beskrivna debatterna angående folkbibliotekens bestånd i USA om att personer vill *ta bort* böcker från beståndet, medan debatterna kring JO-domarna i Sverige har handlat om att personer vill *få in* böcker i beståndet. Viktigt att nämna är även att diskussioner om bibliotekens urval i Sverige kan leda till att bibliotekarier får utstå hot och trakasserier på sin arbetsplats (Sjöberg 2018). I en rapport om arbetsmiljön på bibliotek från DIK visar en enkätstudie att 23 procent av tillfrågade bibliotekarier upplevt påtryckningar vad gäller medieinköp, framför allt gällande högerextrem litteratur (DIK 2019, s. 7). Vidare beskrivs att det blivit viktigt att ha uppdaterade medieplaner att hänvisa till för att undvika hot. Det framkommer även att inköp görs av material som inte uppfyller kvalitetskriteriet för att undvika konflikter (DIK 2019, s. 7).

Den senaste tiden har visat tendenser till försök till ökad politisk styrning av biblioteken på kommunal nivå i Sverige. Det kan röra sig om synpunkter på formuleringar i medieplaner eller kring prioriteringar vid inköp. Från politiskt håll, men även från allmänheten, har programverksamhet kritiserats. Carlsson et al. (2022) visar i en intervjustudie med bibliotekschefer hur detta kan leda till att programpunkter upphör, sådana som bibliotekschefer i en kommun uppfattar kan leda till kritik från högerextrema grupper eller hos politiker. En sådan politisk påverkan är en inskränkning av bibliotekets verksamhet och möjligheten att arbeta utifrån principer om allsidighet och kvalitet.

Utifrån tidigare forskning kan slutsatsen dras att lokala styrdokument kan vara till stöd för diskussioner om kvalitet och allsidighet, men de kan aldrig ta ett så omfattande grepp att de hamnar i strid med bibliotekslagen eller andra lagar. Därmed förstärks behovet av att bibliote-

karierna genom praktiskt arbete tillsammans på arbetsplatsen på ett transparent sätt operationaliserar abstrakta styrdokument, för att ha stöd i beslut som kan väcka debatt.

Att främja och förmedla allsidighet och kvalitet

Kvalitet och allsidighet ska som sagt inte bara reflektera medieutbudet, utan även bibliotekets tjänster. Den läsfrämjande verksamheten är en praktisk del av arbetet där kvalitet och allsidighet ”görs” på biblioteket och där formuleringar i styrdokument kan omsättas till handling. Med stöd i forskning vill jag lyfta fram hur begreppen i ett bibliotekssammanhang kan förstås och bli meningsfulla i det läsfrämjande arbetet.

Forskning från Danmark och Norge visar hur bibliotekariers förmedlingsroll gått från att vara mer auktoritär (”det här är en bra bok”) till att fokusera på läsarens, såväl som förmedlarens, personliga läsupplevelse. Samtidigt utspelar sig förmedling inte i ett vakuum utan utvecklas i samklang med kulturpolitik, styrning av offentlig verksamhet och bibliotekarieprofessionen (Kann-Rasmussen & Balling 2011; Grøn & Balling 2012; Oterholm 2019).

Oterholm (2019) visar hur bibliotekarier i sin bedömning av litterär kvalitet i regel fokuserar på förmedlingssituationen. Han kallar det kvalitetsbegrepp som bibliotekarierna använder sig av för ”kvalitet som läsarutveckling” (2019, s. 348, min översättning). Med detta menas att ”det dominerande kvalitetsperspektivet i biblioteket är verkets verkan i läsarens vardag” (2019, s. 348). Med ett sådant perspektiv är det inte bara bibliotekarien som är förmedlare, utan även användaren när hen talar med bibliotekarien om litteratur. I denna kvalitetssyn finns också en förhoppning om att läsaren ska utvecklas när bibliotekarien erbjuder alternativ. Oterholm noterar att detta stämmer in på en bildningstradition som biblioteken i högsta grad förhåller sig till.

För att ytterligare fördjupa kunskapen om hur kvalitetsbegreppet kan förstås i en förmedlingskontext vill jag stanna till vid läsningens transformativa potential. Forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap, såväl som litteraturvetenskap, har intresserat sig för den estetiska läsoplevelsen. Med detta åsyftas inte minst den fysiska effekt som läsning kan få, det vill säga att läsningen känns i kroppen (Felski 2008; Oterholm & Skjerdingsstad 2012; Balling 2016). Här finns en intressant parallell att dra till bedömning av litterär kvalitet. Det är nämligen märkbart svårt, även för en erfaren och professionell läsare, att sätta ord på det som är riktigt bra. Då återstår oftast att hänvisa till att litteraturen *gör* något. Den *gör* något med den som läser, den är livgivande, levande, den vill något (Lindsköld 2013, s. 231; Oterholm 2019). När kvalitet syftar på läsarutveckling är detta en viktig aspekt att använda sig av i förmedlingsarbetet.

Här väcks frågan huruvida det finns läsfrämjande metoder som är särskilt lämpliga för att främja estetiska läsoplevelser i relation till specifika målgrupper. Ett exempel är Shared Reading-metoden, där kriteriet för textval är att det ska vara ”great literature”. Professor Kerstin Rydbeck konstaterar i en studie av litteraturval för Shared Reading att det innebär: ”en förkärlek för ganska kända författarskap och texter som lämpar sig för en känslomässigt inriktad läsart” (2022, s. 152). Observera att detta urval inte görs för att det är det ultimata kvalitetsbegreppet, utan för att det är mest rimligt sett till syftet med den läsfrämjande metoden. Med ett sådant konkret exempel på hur kvalitet kan operationaliseras i en praktisk bibliotekskontext gällande urval av material för förmedling, vill jag uppmana den intresserade bibliotekarien till vidare utforskning och praktiskt prövande av dessa frågor.

Önskan om att läsaren ska utvecklas får aldrig leda till paternalism. I Oterholms intervjuer betonade bibliotekarierna vikten av respekt och empati för läsaren. Oterholm sammanfattar: ”En bok har kvalitet om den bidrar till att utveckla en läsande person, under

villkor att läsarens preferenser och erfarenhet respekteras” (2019, s. 349). Citatet blir en syntes av två olika aspekter av beståndsutveckling och läsfrämjande som ibland olyckligt ställs mot varandra – nämligen användarens önskemål och föreställningen om att människor ska utvecklas genom litteraturens transformativa potential. Att se dessa två som motsatser kan leda till att användaren ses som någon som inte förstår sitt eget bästa. Samtidigt ser de flesta bibliotekarier idag det som självklart att anpassa sig efter användarnas behov (se exempelvis Söderlind & Elf 2014, s. 55–57). Även om den forskning som här berörs främst gäller skönlitteratur finns det inget som hindrar att även läsning av facklitteratur kan ge läsaren en transformativ läsoplevelse. I bibliotekariens läsfrämjande arbete är det vid urval av medier, såväl som i läsfrämjande aktiviteter, som kvalitet och allsidighet kan ges utrymme. Jag vill lyfta fram relationen till användaren och den ömsesidiga respekten för att samtalet om kvalitet och allsidighet på biblioteket inte ska reduceras till huruvida ett specifikt exemplar finns tillgängligt på en hylla eller ej.

Avslutande diskussion

Begreppen allsidighet och kvalitet är rättesnören för folkbibliotekens arbete. Forskningen visar emellertid att begreppen behöver knytas till läsaren och till bibliotekets omgivande samhälle för att vara relevanta. För att sammanfatta mina viktigaste poänger: Kvalitet finns och går att tala om, men det betyder olika saker i olika sammanhang. I ett bibliotekssammanhang är begreppet tätt knutet till förmedling. Att låta estetiska upplevelser ta plats i det läsfrämjande arbetet kräver tid och resurser för att göra medieurl, planera, kompetensutveckla, följa upp och utvärdera.

Kvalitetsbegreppet förefaller vid första anblick vara det mest utmanande för bibliotekariers arbete, men efter denna genomgång framträder faktiskt allsidighet som ett mer utmanande begrepp. De flesta mediedebatter om

inköp och gallring som uppstår gäller målkonflikter mellan ett allsidigt urval och kvalitet, främst i relation till facklitteratur men även till barn- och ungdomslitteratur. När begreppen aktualiseras i media gäller det ofta debatter med högt tonläge, vilket visar på bibliotekens stora symbolvärde och förtroende i samhället. Relaterat till detta märks även fler försök till politisk påverkan på kommunal nivå av bibliotekens verksamhet. Samtidigt visar debatten på tämligen grunda kunskaper om det faktiska biblioteksarbetet hos debattörerna.

Forskningen som den här texten bygger på lyfter fram behovet av att bibliotekarier får möjlighet att reflektera tillsammans kring frågor om kvalitet och allsidighet. Inte bara vad gäller medieutbudet utan hela bibliotekets verksamhet. Med detta i åtanke är det märkligt att så få vetenskapliga studier ägnat sig åt dessa frågor.

I forskningen framkommer att bibliotekarier ofta ger uttryck för dåligt professionellt självförtroende gällande sin förmåga att diskutera kvalitet. Jag menar dock, utifrån den forskning och beprövade erfarenhet som finns, att bibliotekarier har goda förutsättningar att förhålla sig till kvalitet i en förmedlingssituation. Med stöd i styrdokument och i den kollegiala diskussionen på arbetsplatsen kan kvalitet och allsidighet bli vägledande och inspirerande begrepp för bibliotekets arbete.

Diskussionsfrågor

- Hur kan begreppen kvalitet och allsidighet operationaliseras så de blir meningsfulla för arbetet på ditt bibliotek?
- Hur beskriver ni på ditt bibliotek ert arbete med allsidighet och kvalitet i biblioteksplan, medieplan eller inköspolicy?
- Hur arbetar ni med beståndsutveckling på ditt bibliotek? Finns det förändringsbehov och hur kan förändringar i så fall genomföras?

Tack

Författaren vill tacka Per Beijer för värdefulla synpunkter på texten.

Referenser

- 2017/18:JO1 (2018), *Justitieombudsmännens ämbetsberättelse*, ”Med undantag för brottsliga yttranden får ett folkbibliotek inte ta hänsyn till de värderingar och åsikter som förs fram i en bok när biblioteket tar ställning till om boken ska köpas in eller fjärrlånas”, s. 560–577.
- Balling, G. (2016). ”What is a Reading Experience? The Development of a Theoretical and Empirical Understanding”. I P. M. Rothbaue, K. I. Skjerdingsstad, L. McKechnie & K. Oterholm (red.), *Plotting the Reading Experience – Theory/Practice/Politics*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press, 37–53.
- Berglund, K. (2022). ”Kvalitetslitteratur och medieformat”. I Määttä, J., Steiner, A. & Berglund, K. *Skilda världar: kvalitetslitteraturens villkor i Sverige idag*. Stockholm: Svenska förläggareföreningen, 58–77.
- Blomgren, R., Hvenegaard Rasmussen, C., Jochumsen, H. & Kann-Rasmussen, N. (2020). ”Folkebiblioteket som demokratisk offentlighet: Nye toner i nordisk bibliotekslovgivning”. I Olsen, H.K., Tveit, Å.K. & Evjen, S. (red.). *Rød mix: Ragnar Audunson som forsker og nettverksbygger*. Oslo: ABM Media, 257–277.
- Carlsson, H., Hanell, F. & Hansson, J. (2022). ””Det känns som att jag bara sitter och väntar på att det ska explodera’: politisk påverkan på de kommunala folkbibliotekens verksamhet i sex sydsvenska regioner”. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 3:1, 26–43.
- Erlanson, E., Helgason, J., Henning, P. & Lindsköld, L. ”Introduction” i Erlanson, E., Helgason, J., Henning, P. & Lindsköld, L. (red.) *Forbidden literature: case studies on censorship*. Lund: Nordic Academic Press. 9–23.
- Felski, R. (2008). *Uses of literature*. Malden, Mass.: Blackwell Pub.
- Fichtelius, E., Persson, C. & Enarson, E. (2019). *Demokratins skattkammare: förslag till en nationell biblioteksstrategi*, Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Grøn, R., & Balling, G. (2012). ”Litteraturformidling og bibliotekaren som faglig-personlig formidlingsautoritet”, *Dansk Biblioteksforskning*, 1:3, 51–61.
- Göteborgs stad (2020). ”Biblioteksutredning gällande folkbiblioteken i Göteborg våren 2020”, Dnr 0300/20.
- Hedemark, Å. (2018). ”Bevara eller förändra? En analys av debatter om folkbibliotek i dagspress 2007–2017”. I Hansson, J. & Wisselgren, P. (red.). *Bibliotekarier i teori och praktik: Utbildningsperspektiv på en unik profession*. Lund: BTJ förlag, 211–231.
- Helgason, J. (2020). ”Truth, knowledge, and power: Censorship and censoring policies in the Swedish public library system”. I Erlanson, E., Helgason, J., Henning, P. & Lindsköld, L. (red.) (2020). *Forbidden literature: case studies on censorship*. Lund: Nordic Academic Press, 227–243.

- Hirschfeldt, J. (2017). ”Biblioteken – en femte funktion i den demokratiska rättsstaten”. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (red.), *Den femte statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*, Stockholm: Kungliga biblioteket, Nationell biblioteksstrategi. 67–85.
- Kalén, I. (1956). *Biblioteksskötsel: handledning för mindre bibliotek*. Lund: H. Ohlsson.
- Kann-Christensen, N. & Balling, G. (2011). ”Literature Promotion in Public Libraries – Between Policy, Profession and Public Management”. *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*. 14: 1/2, 100–119.
- Knox, E. J. M., Oltmann, S. M. (2018). “Social Responsibility, Librarianship, and the ALA: The 2015 Banned Books Week Poster Controversy”, *The Library Quarterly* 88:1, 5–22.
- Kungliga biblioteket (2020). ”Trender i planerna 2020: Kommunala biblioteksplaner antagna 2020”. Dnr. KB 2021-1259.
- Kungliga biblioteket (2023). *Biblioteksplanen och lagen*. [2023-06-08].
- Liguzinski, M. (2023). “Forging a friction: The development of e-lending models and policy across Scandinavian public libraries”. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 4:1, 1–16.
- Lindsköld, L. (2013). *Betydelsen av kvalitet: en studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009*. Borås: Högskolan i Borås.
- Määttä, J., Steiner, A. & Berglund, K. (2022). *Skilda världar: kvalitetslitteraturens villkor i Sverige idag*. Stockholm: Svenska förläggareföreningen.
- Oltmann, Shannon M. (2016). ”’For All the People’: Public Library Directors Interpret Intellectual Freedom”. *The Library Quarterly* 86:3, 290–312.
- Oterholm, K. (2019). *Kvalitet i praksis. En sammenliknende studie av profesjonelle leseres situerte diskusjoner av litterær kvalitet*, OsloMet Avhandling 2019:3, Oslo: Oslo Metropolitan University.
- Oterholm, K. & Skjerdingsstad, K.I. (2012). ”Fornemmelse og oppmerksomhet – artikulasjon og stemme. Et kroppslig perspektiv på formidling”. *Nordisk tidsskrift for informationsvidenskab og kulturformidling* 1:3.
- Pekoll, K. (2019). *Beyond banned books: defending intellectual freedom throughout your library*. Chicago: ALA Editions.
- Rivano Eckerdal, J. & Carlsson, H. (2022). “Plastic Policies: Contemporary Opportunities and Challenges in Public Libraries’ Enactment of Cultural Policy”. *Nordic Journal of Library and Information Studies* 3:1, 1–25.
- Rodríguez, L. (2022). ”Med Malmöbon i centrum: En analys av implementeringsprocessen av logistiksystemet IMMS på Biblioteken i Malmö”. Kandidatuppsats, Högskolan i Borås.
- Rydbeck, K. (2022). ”De litterära texterna till Shared Reading: Hur väljer man dem?”. I Forslid, T., Ohlsson, A., Rydbeck, K., Skjerdingsstad, K.I., Steenberg, M. & Tangerås, T.M. (red.), *Shared Reading i Skandinavia: forskning og praksis*. Oslo: ABM-media AS, s. 141–176.
- Sandin, A.S. & Berge Kleber, E. (2023). *Barns och ungas bibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

SFS 2013:801, *Bibliotekslagen*.

Sjöberg, J. (2018). "Mediestrategiska dilemman i rättslig belysning: En analys av JO:s hantering av fyra bibliotekärennen". Kandidatuppsats, Högskolan i Borås. [2023-06-08].

Sveriges Radio 2013, Kulturnytt i P1, "Nytt lånesystem drabbar barn och utrikesfödda". Tillgänglig [2023-06-08].

SVT (2021). "Bibliotekens oro efter Adlibris nya krav: 'Utbudet försämras'". Tillgänglig [2023-06-08].

Söderlind, Å. & Elf, G. (2014). *"Vi arbetar i medborgarnas tjänst": en kartläggning av mediestrategiskt arbete på bibliotek utifrån normerande dokument*. Stockholm: Svensk biblioteksförning.

Digiteket

Digiteket är en plattform för digital fortbildning och inspiration som syftar till att öka kunskap hos bibliotekspersonal gällande digital kompetens, medie- och informationskunnighet (MIK) och läs- och litteraturfrämjande.

www.digiteket.se

KULTURRÅDET

Kulturrådet är en myndighet som - genom att fämja utvecklingen, informera och ge bidrag till kultur - är med och förverkligar nationell kulturpolitik.

www.kulturradet.se

08-519 264 00, kulturradet@kulturradet.se

Kulturrådet, Box 27215, 102 53 Stockholm